

**Grzegorz Janusz,
*Ochrona praw
mniejszości narodowych
w Europie*, Wydawnictwo
Uniwersytetu Marii
Curie-Skłodowskiej,
Lublin 2011, ss. 764**

Polityczna i gospodarcza historia Europy stanowi podstawową przyczynę współczesnej niejednorodności etnicznej kontynentu w ramach tworzących go państw. Terytorium większości krajów zamieszkiwane jest przez osoby, które nie identyfikują się z większością etniczną na danym obszarze. Liczba europejskich państw homogenicznych, czyli takich, w których nie występują mniejszości narodowe jest znikoma. Poza Portugalią uwzględnić należy jedynie kilka małych państw, takich jak Islandia i San Marino oraz trzy Księstwa: Monako, Andora i Liechtenstein, których społeczeństwa uznawane są za jednolite pod względem narodowościowym.

Obecność mniejszości do XIX wieku traktowano jako kwestię stanowiącą wyłączną domenę państw. Z czasem nastąpiła istotna zmiana, związana z dostreżeniem istnienia mniejszości, które różniły się od większości zamieszkującej dane terytorium państwowe cecha-

mi etnicznymi, językowymi czy kulturowymi. Zmiany w percepcji problematyki etniczności przez międzynarodową społeczność zaowocowały także zwróceniem przez nią uwagi na potrzebę ochrony tej grupy.

Punkt zwrotny bez wątpienia stanowił pierwszy międzynarodowy system — wersalski system ochrony mniejszości. Jego niedoskonałość stanowiło silne powiązanie z działalnością Ligi Narodów, terytorialnie ograniczające jurysdykcję systemu. Nowa jakość, stopniowo wprowadzająca zmiany o charakterze ilościowo-jakościowym, zaczęła kształtować się po II wojnie światowej.

Na rozwój ochrony praw mniejszości narodowych wpłynęło przede wszystkim upowszechnianie praw człowieka, jak również rozwijanie systemu jurysdykcyjnego oraz mechanizmu kontrolnego dla społeczności międzynarodowej. Intensyfikację rozwoju praw mniejszości narodowych stanowił początek lat 90. XX wieku, kiedy sytuacja międzynarodowa w pewnym sensie wymusiła ewolucję prawa w zakresie ochrony grup mniejszościowych.

Sformułowanie fundamentalnych reguł spowodowało stworzenie w Europie trzech międzynarodowych systemów ochrony praw mniejszości narodowych powiązanych z trzema międzynarodowymi systemami praw człowieka: ogólnosiwiatowego związanego z ONZ, europejskiego związanego z procesem helsińskim oraz systemu europejskiego związanego z Radą Europy.

Wśród stosunkowo bogatego repertuaru opracowań dotyczących obszaru tematycznego mniejszości narodowych na szczególną uwagę zasługuje monografia Grzegorza Janusza „Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie”. Bez

wątpienia jest to praca mającą unikatowy charakter. Imponująca pod względem objętościowa rozprawa w sposób holistyczny podnosi problem mniejszości narodowych. Powyższa problematyka, mieszcząca się od ponad dwudziestu lat w obszarze prac badawczych autora, wypełnia ogromną lukę w polskim dorobku naukowym. Wyodróżniając się wysokim profesjonalizmem autora studium zasługuje na miano interdyscyplinarnego kompendium, między innymi z uwagi na wieloaspektowy charakter zawartych w nim zagadnień. Autor prezentuje problematykę podejmując rzetelną analizę na płaszczyźnie historycznej, prawnej, statystycznej, politologicznej oraz socjologicznej. Główną przesłankę napisania monografii stanowiła systematyzacja prawnomiędzynarodowych systemów ochrony praw mniejszości narodowych na poszczególnych poziomach, jak również dokonanie skrupulatnej specyfikacji struktury narodowościowej poszczególnych państw europejskich.

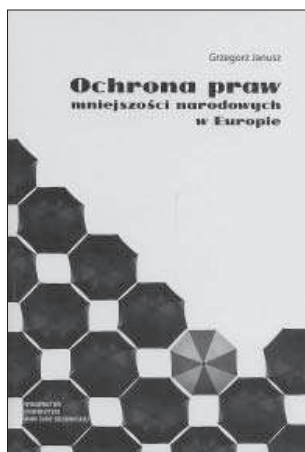
Praca została oparta na szerokiej podstawie źródłowej, co dodatkowo podnosi wartość książki. Badacz obficie korzysta z obszernego zbioru aktów prawa międzynarodowego, orzeczeń trybunałów i sądów, a także dokumentów powstałych w ramach Ligi Narodów, ONZ, Rady Europy, OBWE, UE oraz WNP. Ważne źródło informacji stanowiła analiza statystyk międzynarodowych prowadzonych przez Narodowe Urzędy Statystyczne krajów europejskich, stanowiących przedmiot badań.

Monografia Grzegorza Janusza składa się z siedmiu rozbudowanych rozdziałów, wstępu i zakończenia oraz bibliografii. Tematyka została przedstawiona w ujęciu chronologiczno-problemowym ze szczególnym zaakcentowaniem historycznego aspektu przemian związanych z regulacją zagadnienia mniejszości narodowych w Europie.

Pierwszy rozdział poświęcony został wyjaśnieniu podstawowych pojęć związanych z przedmiotową tematyką. Wraz z prezentacją przyczyn i uwarunkowań powstania mniejszości narodowych na przestrzeni wieków autor podjął się istotnej, w kontekście roz-

ważań, kwestii definiowania mniejszości w rozumieniu potocznym, badaniach naukowych, prawie międzynarodowym oraz prawodawstwie wewnętrznym poszczególnych państw europejskich. Istotną część wspomnianego fragmentu pracy stanowi heterogeniczna kategoryzacja mniejszości, która ostatecznie doprowadza do wniosku o niemożliwości wypracowania jednolitego aparatu pojęciowego, z uwagi na immanentną złożoność zjawiska etnicznego, jakie stanowią mniejszości. Rozważania kończy obszerna analiza miejsca i roli klauzuli antydiskryminacyjnej w prawnomiędzynarodowej ochronie mniejszości.

W rozdziale drugim badacz dokonuje skrupulatnej analizy struktury narodowościowej państw w ujęciu statystycznym, prezentując liczebność oraz rozmieszczenie mniejszości narodowych w poszczególnych krajach Europy Środ-

kowej i Północnej, Wschodniej oraz Południowo-Wschodniej. Ciekawy fragment tej części pracy stanowią rozważania poświęcone składom narodowościowym państw nieprowadzących oficjalnych statystyk, do których należą m.in. Turcja, Niemcy czy Hiszpania.

Przedmiotem uwagi trzeciego rozdziału stała się deskrypcja systemu ochrony praw człowieka w warunkach międzynarodowych systemów ochrony praw mniejszości. Z tego względu problematykę powyższą, notabene kontynuowaną w dwóch kolejnych rozdziałach, rozpoczynają rozważania dotyczące genezy wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości oraz zasad jego funkcjonowania w okresie międzywojennym. Autor opisuje stworzony po pierwszej wojnie światowej system normatywny oraz szczegółowo wyjaśnia mechanizmy ochrony i dochodzenia naruszanych praw mniejszości narodowych w państwach objętych wskazanymi w traktatach zobowiązaniami. Posługując się poszczególnymi typami zobowiązań składających się na całość ówczesnego mechanizmu poddaje analizie klauzule ochronne w traktatach pokojowych, ochronę w formie odrębnych traktatów mniejszościowych, ochronę w formie deklaracji o poszanowaniu praw mniejszości, a także prezentuje zasady ochrony przyjęte w porozumieniach dwustronnych.

System ochrony mniejszości po 1945 r. stanowi treść rozdziałów czwartego i piątego monografii. Analizą objęto ochronę praw funkcjonującą w wymiarze uniwersalnym oraz ponadregionalnym, stąd problematykę książki stanowi systematyzacja gwarancji instytucjonalnych, gwarancji prawnych oraz mechanizmów jurysdykcji i kontroli między-

narodowej realizowanych w ramach ONZ (wymiar uniwersalny) oraz KBWE/OBWE (wymiar ponadregionalny), jak również mechanizmów stosowanych wyłącznie na kontynencie europejskim, czyli w ramach Rady Europy i Unii Europejskiej.

G. Janusz w sposób szczegółowy i nader interesujący charakteryzuje istotę regionalnej ochrony mniejszości narodowych w systemie Wspólnoty Niepodległych Państw. Autor ukazując próbę utworzenia własnego systemu ochrony przez państwa byłego Związku Radzieckiego zwraca uwagę na jego niewydolność powodowaną brakiem zarówno gwarancji instytucjonalnych, jak i niesprawnym systemem monitoringu przyjętych zasad.

W rozdziale szóstym badacz poddaje ocenie charakter i znaczenie umów dwustronnych o przyjaźni i współpracy dla formuł regulowania praw mniejszościowych w poszczególnych państwach. Analiza dotycząca porozumień bilateralnych koncentruje się wokół tzw. klauzul mniejszościowych, które zawarte w treści poszczególnych umów stanowiły podstawy nowych zasad we wzajemnych stosunkach międzynarodowych (zwłaszcza dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w ramach których podejmowano kwestie praw językowych, religijnych oraz oświatowo-kulturalnych). Autor podejmuje się analizy treści powyższych klauzul, definiując przy tym czynniki warunkujące ich ostateczny kształt.

Ostatni, siódmy rozdział jest omówieniem ochrony praw mniejszości narodowych w ramach regulacji ustawodawstwa wewnętrznego na przykładzie Polski. Problemowi temu G. Janusz poświęcił najwięcej uwagi. Zauważa on bo-

wiem, iż zmiany jakie zaszły na przełomie lat 80. i 90. XX wieku doprowadziły przede wszystkim do transformacji systemowej w poszczególnych państwach środkowo-wschodniego regionu Europy, ale także do aktywizacji grup mniejszościowych, zwłaszcza w Polsce, co w konsekwencji spowodowało wyraźną modyfikację prawnego statusu tej grupy.

Omawiając książkę Grzegorza Janusza podnieść należy, że stanowi ona wszechstronną i wyczerpującą ilustrację złożonych, wielopoziomowych regulacji prawnomiędzynarodowych systemów ochrony praw mniejszości narodowych. Autor umiejętnie i nader profesjonalnie łączy deskrypcję zmiennego procesu kształtowania poszczególnych systemów, wskazując na przeszkody z jakimi musiała zmierzyć się społeczność międzynarodowa przy ich tworzeniu. Badacz wykazując i dobitnie podkreślając znaczenie dla współczesnego świata podstawowych komponentów tożsamości grupowej (tradycji, języka, historii) uzasadnia niezbędną funkcjonowanie powyż-

szych regulacji prawnych dla ich istnienia. Pracę charakteryzuje również niezwykle bogaty materiał źródłowy, który autor wplata świadomie i z wielką starannością dla zobrazowania i dobitnego zaakcentowania wciąż obecnych i trudnych problemów związanych z przedmiotową tematyką. Pozwoliło to autorowi na obiektywizm i wyważone sądy. Charakteryzuje go rzetelność i skrupulatność. Walory przemyślanej kompozycji uzupełnia klarowny język i starannie przygotowana pod względem redakcyjnym i edytorskim formuła. Na zakończenie chciałabym podkreślić, że pomimo bogatego zbioru literatury dotyczącej mniejszości narodowych i ich prawnej ochrony, niniejsza monografia ze wszelkich miar zasługuje na uwagę i wyróżnienie, głównie z uwagi na oryginalne i w wielu miejscach nowatorskie podejście. Recenzowana monografia autorstwa profesora Grzegorza Janusza stanowi istotny wkład w dorobek polskiej politologii.

Kamila Sierzputowska (Bydgoszcz)
